

Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században.

Irta :

Dr. Acsády Ignác.

III.

Kereskedelem és kivitel.

Nemzeti királyaink egyik legrégibb és leggazdagabb közjövédelmi forrása, a határ vám, ősi elnevezése szerint harminczad volt. A meddig történelmi emlékeink érnek, mindenütt találkozunk a nemzetközi üzleti forgalom megadóztatásából folyó jövedelemmel s hogy az utóbbi folyton igen tekintélyes, sokszor impozans volt, az elég érthetően megmondja, hogy a magyar állam gazdasági érintkezése összes szomszédaival, nyugat és kelet népeivel állandóan élénk lehetett. De a mohácsi vész s a vele kezdődő százados harczok e téren is a legnagyobb arányokban éreztették kártékony hatásait. A kereskedelmet kelet felé már régebben megbénította a török terjeszkedése a Balkán félszigeten, Nándor-Fejérvár elvesztése pedig teljesen megszakította a régi gazdasági kapcsokat, sőt a mohácsi csata olyan politikai constellációkat hozott létre, melyek már a helyi, a belföldi kereskedelmet is nagyon megnehezítették. Az ország szétdarabolása következtében több felől egészen új vámsorompók állítottak, az ellenség támadásai és a belháborúk a közbiztonságot mindenütt megrendítették s a zivataros idők általában érzékenyen csökkentették a gazdasági termelést, a fogyasztó képességet és a vállalkozó szellemet.

De egészen megölni még a legmostohább viszonyok közt sem tudták. A magyar nép nem a par excellence kereskedő népek családjába tartozik. De a XVI. század második felében, mi-

dön az állam számára s más nemű rendkívül felszaporodott szükségletek fedezésére folyton nagy összegű készpénz előteremtéséről kellett gondoskodnia, a legnehezebb viszonyok közt is megtartani igyekezett azon külföldi piacokat, melyeket terményei már régebben biztosítottak magoknak a nyugaton. Fel tudta használni a legcsekélyebb kedvező esélyt, hogy azon termékeit, melyek csak némileg megbirták a szállítás költségeit és nehézségeit, a külföldön értékesítse. Hogy ez sikerült, bizonyítják azon tetemes összegek, melyeket az állam — a király és kincstára — a vámokból évenként bevett s melyek különösen a XVI. század második felétől kezdve, midőn a viszonyok legalább azon vidékeken, hol a háboru nem közvetlenül vagy legalább nem állandóan dúlt, mindig megközelítették, sokszor meghaladták a százezer forintot.

Ez akkor igen tetemes értéket képviselt. De hogy a bevétel ily nagyra emelkedett, azt nem csupán a kereskedelmi és kiviteli forgalom fokozatos növekedése okozta. Hozzájárult még más két igen nevezetes körülmény. Az egyik az, hogy a vámtarifá tételei I. Ferdinánd király alatt több ízben és nagy mértékben emeltettek. A másik az, hogy a király uralkodása egész folyamán vaskövetkezetességgel és sok sikerrel fáradozott a vám- vagy harminczadügy ujjszervezésén és korszerű reformján.

Fáradozásait igen kiváló gyakorlati eredmény kísérte.¹⁾ A számára megmaradt területet nemcsak a külföld vagyis a mai Ausztria különböző országai, hanem a török és az erdélyi terület irányában is czélszerűen elhelyezett vámhivatalhálózattal vette körül, melyben szakavatott tisztikar, lelkiismeretes alapossággal készült és részletes utasítások értelmében működött s óvta meg a kincstár érdekeit. A király számára megmaradt városok, melyek legtöbbje az akkori nagy nemzetközi utvonalak mentébe esett, egyes végvárok s a forgalom igényeinek megfelelő más centrálisabb fekvésű pontok voltak e hivatalok székhelyei. Egészben e hivatalok három fő csoportot alkottak. Az első a Dunántúli volt. A magyar-óvári, a pozsonyi, a sopronyi nagy és dúsan jövedelmező hivatalok s számos kisebb harminczad és fiókhely tartozott e csoportba, mely azonban épen úgy mint a régi szla-

¹⁾ A király vámügyi reformtevékenységéről bővebben szólok Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt című munkámban.

voniai, ma horvátországi vám valami száz esztendeig nem a legfőbb magyar pénzügyi hatóság, a pozsonyi kamara alatt állt. Ez utóbbi közvetlenül csupán a Dunán inneni, főleg Vág völgyi s hozzá közelebb eső harminczadok jó hosszú láncolatát igazgatta, míg a harmadik csoport, mely a lengyel szélektől az erdélyi határig terjedt s a felső magyarországi vármegyéket ölelte föl, 1567 óta az ugynevezett szepesi kamara felügyelete alatt állott. Három, utóbb — 1635 után — két különböző és önálló hatóság kezelte tehát a harminczadot a régi Magyarország azon kis területén is, melyet a háboru mostohasága Habsburg házi királyainknak meghagyott.

Ez a körülmény lényegesen megnehezíti a magyarországi harminczadok évi eredményének teljes áttekintését. A pozsonyi kamara kezelése alatti hivatalok ide vonatkozó számadásai igen sok évről ránk maradtak. Sokkal kevésbé állapítható meg a másik két csoport jövedelme főleg a XVI. században. Egyes évekről azonban erre nézve is találtam adatot úgy, hogy legalább némely időre ki lehet calculálni a vám összjövedelmét. Most kitűzött célomhoz, hogy régi nemzetközi kereskedelmünk terjedelméről a vámbevételek alapján nyujtsak áttekintést, ez a töredékes anyag is elegendő s be fogja bizonyítani, hogy hazánk dúsz természeti kincseinek értékesítését a legpusztítóbb háboruk vihara sem bírta teljesen megakadályozni. Azzal az elszánt, férfias bátorsággal, melyet a lételéért küzdő nemzet összes rendű és rangú tagjai a csatamezőn tanusítottak, szállottak szembe a hazafiak — és pedig összes rétegei, mert a mint látni fogjuk, a nemzet minden eleme a legelőkelőbb főurtól az elnyomott parasztig képviselve volt azok sorában, kik az árucserét eszközölték — ania végtelen nehézségekkel, melyekkel az árus embernek akkor meg kellett küzdenie. Hogy volt bennök bátorság, volt bennök kitartás a tevékenységre, az ép úgy hozzájárult a haza megmaradásához, mint vitézségök az ellenséggel szemben. Csak így tudta a folyton szegényedő, a háboruk által számban és vagyonban egyre inkább megtizedelt nemzet előteremteni azokat a ropant költségeket, melyeket önvédelmi harcza igényelt.

A vámok évi jövedelme természetesen a harcztér eseményei s a belső polgárháboruk hullámozása szerint folyton és igen nagy mértékben fluctuált. Állottak be néha oly körülmények is,

melyek az árucserét teljesen megakasztották, mire azután a jövedelem is a minimumra szállott s alig fedezte a kezelés költségeit. De mihelyt ezek a rendkívüli viszonyok csak némileg változtak, ép oly hirtelen fölbredt az üzleti szellem jeléül annak, hogy csupán pillanatnyi kényszerítő körülmények, nem pedig a társadalom munkakedvének kialvása okozták az időnkint észlelhető stagnációt.

I. Ferdinánd uralkodásának második felében 1549—64-ben a magyar anyaország területén levő összes harminczad helyek netto jövedelme minden évben elérte, sokszor meghaladta a százezer forintot, mi tekintve a kor viszonyait elég jelentékeny külső forgalomra enged következtetni. Miksa király alatt ez a bevétel még inkább emelkedett. Így például egyedül a Dunán inneni, Vág völgyi harminczadcsoport 1576-ban valami 83,000 ¹⁾ 1583-ban 70,000 frt jövedelmet adott. A csakhamar kezdődő hosszas bel- és külháboru korszaka azonban az ország északnyugati részeinek üzleti viszonyait nagyon hátrányosan befolyásolta. E vidék harminczadainak jövedelme 1586-ban már 48,000 frtra hanyatlott. 1596-ban felszállt ugyan 56,000 frtra, de a mozgalmas idők hatása alatt 1607-ben leapadt 7,000 frtra, sőt 1614-ben 3,000-ig hanyatlott. De már 1616-ban 36,000, 1622-ben 58,000 frtra emelkedett s a csakhamar bekövetkező hosszabb békében mindig tekintélyes maradt, noha épen akkor a harminczéves háboru viharai borzasztóan elpusztították a magyar kivitel egyik főpiacját, a szomszédos osztrák tartományokat, főleg Morvaországot.

A vágvölgyi harminczadcsoport mellett volt mint jeleztem, még két más ily csoport is. A pozsonyi vagy Dunán túli szintén gazdagon jövedelmezett, ámbár csak egyes hivatalok töredékes adataiból vonhatunk következtetést az egész csoport bevételeire. A harmadik Felső-Magyarországot ölelte fel s 20—24 hivatalból állt. Szintén szép hasznot hajtott a kincstárnak. Így például 1582-ben a tokaji karminczad maga 16,590 frt netto eredménnyel zárta le számadásait. 1610-ben a felvidéki összes hivatalai 37,000 frtot, 1622-ben 14,000 frtot hoztak.

¹⁾ Itt sem akarva az olvasót minduntalan a forrásokra való utalással zavarni, megjegyzem, hogy az összes felhasznált számbeli anyagot kiadatlan levéltári forrásokból merittem.

Az 1635-ki év korszakos jelentőségü a magyar vámügy történetében, mert két rendkívül fontos esemény kísérte. Az egyik az, hogy valami száz éven át osztrák igazgatás alatt levő Dunán túli harminczadcsoport valamint a nedeliczi a mai Horvátországban, visszahelyeztetett a magyar, a pozsonyi kamara kezelése alá s így a három harminczadcsoport kettőre olvadt le. A másik financiaipolitikai szempontból még fontosabb esemény az volt, hogy az országgyűlés az érvényben levő vámtarifához katonai czélokra külön vámpótlékot, félharminczadot — medietas — szavazott meg, mely egyszerre óriási arányokban fokozta a vámbevételt. E félharminczadot minden hivatal külön kezelte és számolta el s hogy minő nagy arányokban jövedelmezett legalább az első két évben, azt feltünteti az alábbi kimutatás, mely 1635 utolsó hét hónapját s az egész 1636-ki évet öleli fel. Az új pótlékot 1635 június havában kezdték szedni, de nem mindenütt egyszerre úgy, hogy az első hónapban még kevés folyt be. Utóbb azonban a végrehajtás szabatosabban ment s 1635 juniustól 1636 végeig csupán Dnnán inneni s a Dunán túli hivatalokban 174,208 frt folyt be. Az egyes hivatalok közt az összeg következőleg oszlott meg:

Szempcz	28,391 frt 88	dr.
Pozsony.	15,673 » 20	»
N.-Szombat	7,510 » 33	»
Bazin	2,436 » 99	»
Verbo	368 » 47	»
Vág-Ujhely	374 » 96	»
Trencsén	3,543 » 63	»
Pucho-Illava	2,551 » 87	»
Zsolna	1,786 » 9	»
Sassin	2,905 » 95	»
Szent-János	1,270 » 69	»
Szemcz	2,003 » 64	»
Zakolcza	1,690 » 86	»
Ujvár	1,111 » 51	»
Léva	1,533 » —	»
Nógrád	7,517 » 37	»
Széchen	1,541 » 95	»
Galgócz	3,471 » 55	»
B.-Bánya	460 » 17	»
Turdosin	1,653 » 10	»
Morvai pénztárnokság	202 » 2	»
Magyar-Óvár és fiókjai	72,593 » 75	»
Nedelicz	5,055 » —	»
Összesen	166,247 frt 90	dr.

Ez összeghez járul még 7,960 frt 10 dr, mely ez évek ja-

vára hátralékokból folyt be s melylyel az összjövedelem 174,208 frtra emelkedett. Ez eredmény újabb bizonyítéka az élénk lendületet vevő kiviteli forgalomnak. Mert *kiviteli forgalom* az, mely a vámjövödelmek legeslegnagyobb részét a kincstárba juttatta s egyik *legérdekesebb jellemvonása nemzetünk európai szereplésének a mohácsi vész után, hogy ugyanakkor, midőn mellével és kardjával védte szomszédjait a mohamedán barbárság ellen, már igen jelentékeny részt is vett élelmezésökben.* Mert *hogya* a magyar kiviteli kereskedelem tárgyául nem az iparos tevékenység, hanem csak az östermelés productumai szolgálhattak, azt az ország földrajzi alakulata, természeti viszonyai mellett nemzetünk művelődésének egész folyama eléggé megmagyarázza.

Iparcikkokkal a külföld látta el a magyar nemzetet. Fejődtek ugyan egyes mesterségek honi városainkban is, sőt némelyik, például az ötvösség egész művészeti magaslatra emelkedett. Kard- és fegyverkovácsaink, érczöntőink, asztalosaink s más iparosok kitünően dolgoztak s a köznép ruházati és több ilyen szükségletét szintén a belföldi mesteremberek állították elő. De számtalan egyéb iparcikk, főleg jobb minőségű posztó tömegesen hozatott be a külföldről. Ehhez járultak fűszerek és oly élvezeti vagy fogyasztási cikkek, melyek termelése a belföldön lehetetlen volt. Behozatal tehát volt nálunk minden időben. Volt a mohácsi vész után is, csak hogy aránylag csekély mértékben gyarapította a vámbevételeket.

E körülmény különböző okokban leli magyarázatát. Először is figyelembe veendő, hogy a hosszas háboruk, főleg ha oly barbár módon viseltetnek, mint török részről történt, a nemzet közép és alsó rétegeit, a fogyasztó tömegeket roppant mértékben elszegényítik; az elszegényedéssel lépést tartott a fogyasztás csökkenése s a külföldi behozatal általános apadása. De még a tényleg importált áruk nagyobb része is vámmentesen jutott az országba, mert a nemesség a saját magánszükségleteire behozott árukért nem fizetett vámot, több város pedig birta vagy megnyerte azon kiváltságot, hogy polgárai vámmentesen hozhatták be eladásra is a külföldi árucikkeket. A mi adat azonban erre nézve eddig ismeretes, az határozottan arra vall, hogy a városok vámmentességi kiváltsága sem valami nagyon érzékenyen csorbitotta a kincstár jövedelmeit vagyis a behozott áruk nem-

zetközi kereskedelmünknek aránylag nem nagy százalékát tették. Így például a trencsényi harminczad 1569-ki számadásában a trencsényi polgárok által kiváltságaik alapján mentesen ki- és bevitt áruk vámja egész éven át csupán 297 frt 07 drt tett. Ebbe az illetők exportja is be van számítva s kétségkívül az tette ez összeg nagyobb részét, míg a behozatal igen csekély volt. Erre nézve még részletesebb téjékozást ad az eperjesi harminczados számadáskönyve 1571—3-tól.

Eperjes város szabadalma czímén (ad rationem libertatis civitatis) az 1571, 1572. években s 1573. kilencz első hónapjában négy ottani polgár üzött Lengyelországba ki- és beviteli kereskedést, mely után összesen valami 2000 frt vámot lett volna köteles fizetni. Csakhogy ez összeg valami egy negyede kiviteli vám s a behozatalra csupán három negyed rész jutott. Általában megjegyzendő, hogy itt városról van szó s mint már említettem, az import teljesen a városokban összpontosult s ott vámoltatott el. Természetes tehát, hogy a városokban elhelyezett harminczadok jövedelmében aránylag a behozatal utáni vám még elég jelentékeny értéket képvisel, mert az export sem szünetelt teljesen soha. De nemzetközi kereskedelmünknek egészben mégis csekély részét tette s *kereskedelmi mérlegünk a mohácsi vész után, az egész török világ idején olyan activ volt, mint azóta alig valaha.* A vidéki harminczadoknál külföldi áruczikk igen kevés vámoltatott el, mert a török és erdélyi területről jövő behozatalt, noha ama részek jogilag idegen államnak tekintettek, nem igen lehet a kereskedelem szempontjából külföldi, nemzetközi jellegűnek venni. Ez a jelleg csak azt az áruforgalmat illeti meg, mely a Habsburg-ház szomszéd országaiba, a német birodalomba, Olasz- vagy Lengyelországba s onnan esetleg tovább ment vagy onnan vette utját hazánkba. Az ilyen külföldi behozatal gyarapította aránylag csekély mértékben a kincstár vámjövedelmét, mely első sorban a kivitelből, azután pedig a török és erdélyi részek termékeit tekintve, a transito forgalomból táplálkozott.

A vidéki hivatalok még azok is, melyek sok ezer forintnyi évi forgalmat mutatnak fel, ritkán jutottak azon helyzetbe, hogy külföldről behozott árut vámoljanak el. Legrégibb utasításaik és vámtarifáik nincsenek is figyelemmel az importra s egyedül a kivitelre nézve intézkednek. I. Ferdinánd király eddig ismert

legrégibb ilyen utasítása és árszabálya, noha a pozsonyi harminczadnak adatott, mégis kizárólag a kivitelre terjed ki. Az okmány 1536-ból ¹⁾ való s elvámolás alá eső áruknek a következőket mondja: ökör, ló, tehén, juh, vagy ezek bőre, viasz, bor, hal s más efféle (aliaeque res hic similes). Mindezek nem a behozatal, hanem a kivitel tárgyát képezhették. A következő évben a nagyszombati harminczadnak s három fiókjának adott utasítás ²⁾ szintén kizárólag az export elvámolása iránt intézkedik. 1539-ből és 1540. évekből már részletes vámregistrumaink vannak, melyek tételenként felölelik az egész határforgalmat, megmondják az egyes áruk mennyiségét és minőségét, a kereskedő nevét és illetőségét, a fizetett vám összegét. Régi kereskedelmünk e nagybecsü emlékei, melyek behatóbb figyelmet érdemlenének ³⁾ egyáltalában alig emlékeznek meg behozott árukról. Egyedül 1540-ben a pozsonyi hivatalnál vámoltak el $24\frac{1}{2}$ mázsa borsot, melyért $30\frac{1}{2}$ frt vámot szedtek. Máskülömben az egész forgalom csak kivitt árukat tüntet fel. De 1542-ben a pozsony-sopronyi hivataloknál ⁴⁾ már az import is több tért foglal el.

Csakhogy itt városról van szó, hová mint jeleztem a behozatal közvetlenül irányult. Főleg Pozsony műveltebb és vagyonosabb lakosságával, határszéli fekvésével szolgálhatott az import egyik főközpontjául. De hogy azért még itt s még a későbbi időkben sem öltött valami nagy arányokat a behozatal, mutatja az 1643. év első három hónapjainak eredménye. Akkor a behozott árukért vám fejében befolyt:

januárban	390 frt 51 dr.
februárban	465 » 32 »
márcziusban	1,019 » 24 »
<hr/>	
Összesen	1,875 frt 07 dr.

Hogy ez időben más helyeken minő volt az export aránya az importhoz, arról jellemző tájékozást nyújt a magyar-óvári főhivatal 1644-ben. Ehhez akkor a fiókállomások egész hosszú lánca tartozott. Tizenöt hivatal volt alája rendelve és pedig a

¹⁾ és ²⁾ Orsz. Levéltár Beningnae Res.

³⁾ Az 1539. registrum N. M. F. Lat. 920. Kiterjed a nagyszombati, szeniczi, holiczi, sassini és szempczi hivatalokra. Az 1540-ki (ugyanott 920: II.) ezeken kívül a pozsonyira is.

⁴⁾ N. M. F. L. 907.

többek közt a soproni, szent-mártoni, győri, komáromi, kőszegi, kismartoni stb. s más részben városi hivatal. Az összes tizenhat hivatal 1644-ben bevett a *kivitt* áruk vámjából 27,263 frt 47 drt, a *behozott* áruk után 1,221 frt 37 drt. A kivitel tehát alig 5°/_o-át tette a behozatalnak. Bizonyára akadtak hivatalok, hol ez arány jóval kedvezőbb volt. Sok ily hivatal azonban nem igen lehetett s noha az eddig ismert adatok alapján pontos százalékszámban még meg nem határozhatjuk, hogyan oszlott meg a polgárosult Európával ez időben folytatott kereskedelmünk a kivitel és a behozatal között, azt az egyet határozottan konstatálhatjuk, hogy a behozatal igen messzire maradt a kivittől s főleg ez utóbbi szolgáltatta a kincstár elég gazdag évi vámbevételét.

Ezek alakulata azonban természetesen nem csupán a forgalom nagyságától, hanem a vámtarifa tételeinek magasságától is függött. A vámemelések terén I. Ferdinánd rendkívül sokat fáradozott. Vámpolitikáját kizárólag fiscalis érdekek, nem pedig közgazdasági szempontok vezették s ennek megfelelően folyton újabb díjemeléshez folyamodott. Legrégibb eddig ismert vámtarifája 1536-ban — következő tételeket állapít meg a pozsonyi hivatal számára :

egy ökör vagy ló vámja	— frt 40 dr.
egy tehen	— » 30 »
száz juh	2 » — »
száz ökörbőr vagy más nagybőr vámja	2 » 50 »
száz báránybőr vámja	— » 15 »
egy mázsa viasz	— » 50 »
egy vödör (fuder) bor vámja	1 » 50 »
hal vagy más kivitt áru után az érték 5 ^o / _o -ka.	

Ennyiből állt az egész vámtarifa. A marhánál már ez is vámemelést jelez, mert néhány más hivatalnál — így a nagy-szombatinál s a szakolczainál s filiálisaikban — még 1539-ben is ezen tételeknek csupán felét vagyis az áru értékének 5°/_o-át szedték. Egy ökröt és lovat átlag 4 frtra, 1 tehenet 3 frtra becsültek s 20 illetve 15 denárral vámosták el. Ugyanitt 10 mérő buza és 20 mérő zab után 5—5 drt, négy frt értékű sajt után 9 drt fizettek vám fejében.

Ezen kétségkívül alacsony vámtételeket azonban hirtelen és igen nagy arányokban felszöktette Ferdinánd király 1545-ben.

Az azon évben Prágában február 27-én kiadott vám-árszabály ¹⁾ (Limitatio nova vectigalium in Tricesimis Regni Hung.) már nem egy harminczadra, hanem a pozsonyi kamara kezelése alatti összes hivatalokra s nem is csupán néhány kiviteli árura terjed ki. Felöleli a ki- és bevétel háromszáznál több czikkét s így valószínűsítős vámárszabály jellegével bír. Ez a tarifa a következő vámot állapítja meg:

Egy ökör, bika vagy ló	1 frt — dr.
» tehén	— » 60 »
» tinó	— » 40 »
» egy éves borju	— » 5 »
» egy-két hónapos borju	— » 2 »
Száz juh vagy kecske	2 » — »
» bárány télen ker. szent János napig	— » 75 »

Azon tul a bárány már juh számba ment.

Egy hizott disznó	— » 10 »
» közönséges disznó	— » 5 »
Száz ökör bőr	3 » — »
» tehén bőr	2 » — »

A marhavámokat tehát az új árszabály már nagyobb mértékben specializálta s még nagyobb arányokban emelte. Ez emelés néhol 150, néhol 100°/_o-ot tesz az 1536-ki pozsonyi tarifához képest, sőt az 1539-ben a nagy-szombati és szakolczai hivatalok területén tényleg szedett vámmal szemben 300, illetve 200°/_o-nyi emelést képvisel.

A tarifa egy másik teljes figyelmet érdemlő mozzanata az, hogy a fontosabb importárakat, főleg a külföldi ipar termékeit részletesebben felsorolja s minőségek szerint rójja meg vámmilléttel. Különösen a szövött áruk, posztó, selyem, bársony, mely nagy mennyiségben jött be hozzánk, van benne specificálva. A posztótól, ha nem végben szállították skarlatért 20, gránatért 10 denárt fizettek egy-egy rőf után. Ellenben egy egész vég posztó 20-tól 100 denárig terjedő vámot, egy vég tafota 1 frtot, selyem vagy bársony rőfje 5—25 drt fizetett. A vámtarifában név szerint fel nem sorolt áruk tovább is az érték öt százalékát fizették.

De a kincstár igényeit még az a tarifa sem elégítette ki.

¹⁾ Közös pénzügymin. Lev. Bécs.

Már 1549-ben új árszabály ¹⁾ adatott ki, mely ismét bővebb és tökéletesebb, mint az előbbeni, mert a tételek számosabbak s következő tizenkét osztályban csoportosítvák:

1. Általános csoport. Ebben van a marha-, bőr-, szőrmeáru s velök rokon iparczikkék vámja.

2. Posztó és szövet.

3. Selyem áru.

4. Gyolcs és vászon.

5. Fűszer.

6. Érczek.

7. Italok.

8. Ruhaneműek.

9. Halak.

10. Eleségneműek.

11. Faárúk.

12. Czipészárúk.

Ez a tarifa a marhavámot ismét nagy mértékben emelte. Egy ökör, bika, ló 1 frt helyett 1¹/₂ frtot, az egy éves borju 5 dr helyett huszat, az egészen fiatal 2 helyett 8 drt, száz juh vagy kecske 2 frt helyett 6 frtot, száz bárány 75 dr helyett 2 frtot, egy hizott disznó 10 helyett 30, egy közönséges 5 helyett 16 drt fizetett. Minden egyéb áru vámja ellenben kevés módosítással meghagyatott az 1545-ki színvonalon.

Sajátságos, hogy ugyanakkor, midőn ez a tarifa a Vág-völgyi és Felső-Magyarországi harminczadcsoporthoz számára kiadatott, a pozsonyi harminczadcsoporthoz, mely mint említettem, ekkor már idegen, bécsi kezelés alatt állt, olyan tarifát ²⁾ kapott, melynek némely tétele lényegesen magasabb, mint az ugyanez évi másik árszabály. A kettő közötti különbség minduntalan mutatkozik s különösen szembe tűnő a posztónál és a marhánál. Ez utóbbinál a különbség következő:

	a pozsonyi	az országos tarifa szerint
Egy tehén	1 frt 20 drt	— frt 60 drt
A két éves marha	1 » — »	— » 60 »
Egy éves borju vagy csikó	— » 25 »	— » 20 »
1—2 hónapos borju vagy csikó	— » 10 »	— » 8 »
Száz darab bárány	3 » — »	2 » — »

¹⁾ Közös pénzügymin. Bécs.

²⁾ Közös pénzügymin. Bécs.

A pozsonyi tarifa sokkal részletesebb is, mint az ugyanazon évi országos, s számos tétele közül egy pár jellemzőt még megemlítek. Egy font arany vagy ezüst 50 drt, 1 akó sör 1 drt, egy akó pálinka — vinum adustum, égetett bor — 20 drt, egy szekér buza 20, egy szekér zab 10, egy szekér hal 5 drt fizetett. Itt fordul először elő a gabonavám, ámbár szedték azt mindenkor s fentebb egy ízben már volt róla szó. Igen érdekes a borvám. Míg a többi tételek egyaránt alkalmaztattak a kivitt és behozott árukra, az 1549-ki pozsonyi tarifa a bornál a kettő közt különbséget tesz. Ha kivitték a bort, akója 5, ha behozták csak 2 dr vámot fizetett.

Nem kell azonban azt képzelnünk, hogy a kiadott vám-tarifa mindjárt életbe is lépett. A vámkezelő gépezet azon időben még szervezkedése első éveit élte s sokáig eltartott, míg az akár osztrák akár magyar kezelés alatti hivatalokban egységes vám-tarifa szerint jártak el. Ugyanakkor, midőn Pozsony az említett tarifát kapta, Sopronban és Magyar-Óvárt egészen más díjakat szedtek. Ott egy ökör csak egy forintos vámot fizetett még sokáig. Sopronban 1 mérő búzát 1, kétszerest és árpát $1\frac{1}{2}$, zabot 1, hüvelyest 2, egy disznót 5—8, egy nyulat 1 drrel vámostak el még éveken át.

A magyar és idegen kezelés alatti hivatalok tarifája közt a különbség fenmaradt egész 1562-ig, midőn ismét új árszabály ¹⁾ jelent meg azon szigorú utasítással, hogy az az összes, tehát a Dunán inneni és felső-magyarországi hivatalokban életbe lépjen. Az 1562-ki tarifa azért nevezetes, mert végre alapvetővé lett s némi változással fenmaradt a XVII. században is. Ekkor tehát megszűnt a vámok körüli örökös experimentálás s ez irányban bizonyos állandóság létesült.

Az 1562. tarifa az eddigi marhavámokat az országgyűlés egy régibb határozatának megfelelően alig egy-két tétel kivételével érintetlenül hagyta. Csupán a tehénvámon kétszerezte meg s az 1549-ki pozsonyi tarifának megfelelően 1 frt 20 kr-ra emelte. Ugyanazt tette a posztó különböző fajainál. A legnagyobb vámot a carasya-saya posztó fizette. Egy vég után két forintot szedtek, míg a többi posztó vámja 25—100 dr közt váltakozott,

¹⁾ Nemzeti Múzeum-Határvám csomag.

az áru finomsága szerint. Egy vég tafota már nem 1, hanem 5 frtot, rácz tafota ellenben 35—45 drt fizetett. Az aranyos és egyszerű majcz, valamint a finomabb selyem áru vámját az érték 5°/_o-ka szerint szabta meg a harminczados.

Említést érdemel a fűszer és a szeszes italok vámja. Egy mázsa bors 2 frtot, egy mázsa gyömbér (Zanzibar) 2 frtot, egy mázsa szerecsendió öt, egy mázsa muskát virág 5 frt, egy láda (vagy kis hordó) citrom 25 drt, egy láda narancs 25 drt, egy nagy hordó malvazai bor 3 frtot, egy akó pálinka 20, egy akó sör 1, közönséges bor 50, egy kis hordó bor 25 drt fizetett. A parmezán sajtot már akkor fogyasztották nálunk. Egy mázsa 40, közönséges sajt 20 drnyi vámot fizetett.

Ezek a tételek nagyobbára megmaradtak a XVII. században is. A szepesi kamara egy azon időbeli tarifájában ¹⁾ a marhavámok főtételei változatlanok. Csak a kecske- és juhvám emeltetett hatról 8 frtra, a bárányé 3-ról 4 frtra, s a hizott sertésé 30 drról 40-re (illetve 16-ról 30-ra a közönséges árunál). E mellett a börvámoknál is általános emelés történt. Egy nyers ökörbőr 10, egy kikészített bőr 12, egy tehén vagy ló bőr 3, illetve 4 drt fizetett. Emelést mutatnak továbbá a posztó vámok. A tarifában már jóval több posztófaj szerepel, mint az 1562-ben s különösen angol és olasz posztó jelentkezik tömegesebben a behozatalban. Egy vég skarlát posztó 7 frtot (egy rőf 25 drt), egy vég granát 4 frt 25 drt (egy rőf 20 drt), egy vég angol 3 frt 50 drt fizetett, a legfinomabbak pedig értékek szerint. Ellenben a tafota tételei nem változtak.

A hazai behozatalt és a fogyasztást jellemzik még a következő árucikkek és vámtételeik: Egy közönséges paplan 20, egy guba 6, egy bál papiros, melyben husz rizs (ligatura) volt 1¹/₂ frtot, egy bál itatós (pileatus) 15 drt, egy rizs jó minőségű papir 10, közönséges 5 és regalpapir 20 drt fizetett.

A fűszervámok szintén általános emelkedést mutatnak. Egy mázsa bors már 3 frt, gyömbér 2¹/₂ frt, egy mázsa jó cukor 2 frt, sárga cukor (Zuckerkandi) 2 frt, közönséges cukor 1¹/₂ frtot, egy ládika narancs 35, citrom 50 drt, egy nagy láda citrom vagy granátalma 1 frtot, egy mázsa szent János kenyér

¹⁾ Kelet nélkül. N. M. Határvám csomag.

(Poxherndl) 20 drt, egy font száfrány ausztriai 30, orthi 50, privigyei 100, erdélyi 30 drt fizetett.

A gabona, gyümölcs és borvámok következőleg alakultak: Fizetett egy köből buza 10, minden más tavaszi termés, főzelék stb. legalább 5 drt vagy értéke szerint még többet; egy szekér dió $1\frac{1}{2}$ frtot, egy köből dió 5, egy bártfai köből 6, aszalt szilva (cub. prunorum damascen. sicc.) 6 drt. Egy nagyobb hordó malvasiai bor 3 frtot, egy hordó hazai bor 2 frtot, egy akó pálinka 25 denárt.

A sajt és a só vámja a következő volt: Egy mázsa parmezán 60, közönséges sajt 25 dr. Egy teher só, melyben 240 vasculum van vagy egy banco (lengyelországi elnevezés) só fizet 60, egy mázsa lengyel só 8, egy darab erdélyi kő só $1\frac{1}{2}$ drt.

Végül még néhány ruhaneműről akarok megemlékezni. Egy férfi vagy női prémes ujjas 8, Thakerytho, csuha és subicza nevű prémes ruha 5, a chente nevű prémes ruha 1, egy pár saru, papucs, csizma 5 drt fizetett.

E vámtételek keretében mozgott régi behozatali és kiviteli kereskedelmünk, mely utóbbinak lényegesebb alkatelemeivel immár bővebben akarok foglalkozni, mert, mint általánosságban jeleztem, messze meghaladta az importot. Hogy főbb kiviteli cikkeink azon időben mik lehettek, azt a vámtarifák itt idézett tételei már nagyon érthetően és előre jelezték. Magyarország modern gazdasági helyzetének ismerete mellett első pillanatra feltűnhetik, hogy azon kiviteli cikkeink, melyek ma külkereskedelmünket dominálják, a régi vámtarifákban teljesen háttérbe lépnek. Ma hazánk kiválóan földművelő ország s a mezőgazdaság termékeivel versenyez a nemzetközi áruforgalomban. Egykor azonban más szerepet játszott. A földművelés és gabonatermelés a mohácsi vész után sem szünetelt ugyan, sőt gabonáink kitünő minőségét nagyon jól ismerte a külföld. De az arany kalászszal ékes rónaság, a nagy magyar Alföld, akkor csak igen kis részében uralta a királyt s a háborús viszonyok a gabonatermelést a mostanihoz képest nagyon szűk területre szorították. Másrészt a szállítási nehézségek és közbiztonsági viszonyok még a csekélyebb termés fölöslegének értékesítését is szertelenül megnehezítették s, mint már egyik előző cikkemben jeleztem, a gabona nemcsak a kivitelben, hanem a belföldi kereskedelemben sem

birt túlsúlyra vergődni. Voltak évek, midőn egyes vidékeket inség és drágaság sújtott, noha más vidékek bő aratásnak örvendtek s az árak igen alacsony fokon maradtak. Még a belföldi kereskedelmet sem dominálta tehát a gabona; a jobbágy rendesen kijött a saját termésével, s ha ez nem volt elég, a tizedgabonából, melyet vagy visszaválthatott (redemptio) vagy a helyszinén megvásárolt a tizedszedőtől, fedezte szükségletét.

A belföldi gabona állandó és rendes vevői voltak a városok is. Ezek szükségletét leginkább a szomszédos vidékek s a hetivásárok fedezték, és a polgárság, a hol csak lehetett, maga szintén folytatott földművelést. Jelentékenyebb vevő volt a kincstár, de csupán rendkívüli esetekben. Ekkor is majdnem kizárólag a nagybirtokosoktól, kiknek vermeiben majorsági jószágaiknak néha több évi termése s a jobbágyok kilenczedéből sok ezer és ezer köböl gabonanemű halmozódott fel, vásárolta szükségletét. Néha megtörtént, hogy a nagybirtokosok, kik kényök-kezdők szerint rendelkeztek jobbágyaik szállító eszközeivel, szekereivel, lovával, készleteiket külföldre adták el s magok küldötték ki valamelyik szomszédos, osztrák vagy lengyel városba. Így tett például gróf Homonnay György 1619-ben. A lengyelek a buza köblét 4 frton vették meg tőle, de csak úgy, ha a havasokon a saját jobbágyaival szállíttatja át. Meg is tette. Minden jószágában néhány esztendei buzája volt, s mikor a lengyel árusok fölkeresték, mint saját szavaiból kitűnik, vermeiből 20—30 ezer köböl buzát adott el nekik.

Ilyesmi azonban mégis inkább kivételesnek mondható. A gabona, mely a nagy urak vermeiben fölhalmozódott, évek hosszú során át eladatlan s értékesítetlen maradt. Mikor például Illésházy István jószágait a Bocskay-mozgalmak előtt lefoglalták, csupán a trencsényi és likavai uradalmakban 74.000 köböl buzát találtak. Az 1661-ik év tavaszán a kamara katonai célokra tett vásárlásokat. Egy emberét Nagy-Szombat vidékére küldötte, hogy az ottani készleteket összeírja s megvegye. Az illető — Huzó Imre — egész hosszú lajstromot állított össze a nagybirtokosok készleteiről. E szerint Hölgyi Gáspárnak volt 5000, Szluha Istvánnak 4000, Szegedi Ferencz erdélyi püspöknek 10.000, Szentgyörgyi Ferencz pozsonyi prépostnak 1000, Beniczky Péternek Lócson 2000 mérő buzája vagy rozsa s Beniczkynek még

egy asztaga, melyből 800 mérőt várt. Huzó csakugyan alig három hét alatt 18.494 mérőt vásárolt össze.

Termett tehát gabona az országban akkor is elég, sőt vannak egykorú nyilatkozatok, melyek szerint az a kivitelben is jelentékenyebb helyet foglalt volna el. Így például, midőn a XVII. század harminczas éveiben a katonai szükségletek fedezésére az országgyűlés új közjövedelmi források nyitására fáradozott, gróf Esterházy Miklós nádor a többek közt a gabonavám emelését ajánlotta. Egyik előterjesztésében ¹⁾ azt mondta: »Gabonát is nem keveset viszen ki az országból, melynek másutt veszik ki a közjóra való hasznát.« De az az alárendelt hely, melyet régi vámtarifáink a gabonavámoknak juttatnak, kissé túlzottnak jelzi a föltevést, mintha valami jelentékenyebb gabonamennyiségek szállítottak volna tőlünk külföldre. A ránk maradt vámregistromokban még kevesebb nyoma van ily gabona-exportnak. Az 1539-ki kimutatásban egyetlen egy tétel sem fordul elő. Az 1540-kiben összesen tiz mérő buza és húsz mérő zab képviseli az egész efféle kivitelt. Az, hogy a nagybirtokosok uradalmaiban óriási készletek gyűltek össze, szintén annak bizonyítéka, hogy a gabonát csak ritka esetekben lehetett külföldre szállítani s a belöldi kereslet is inkább kivételes volt. Mert világos, hogy a termés sok éven át nem azért nem értékesített, mintha tulajdonosa speculálni akart volna vele, hanem egyszerűen azért nem, mert nem jelentkezett vevő, ki a készletet akár a bel-, akár a külföldi fogyasztás céljaira megszerezte volna.

Legfeljebb közvetlenül a határszélen ölthetett a gabonakivitel számottevő arányokat. Néha azonban mégis nagy fontosságot nyert, mert ha a szomszéd országokat rossz termés és inség sújtotta, már akkor Magyarország volt az a nagy éléstár, melyből ellátni igyekeztek magokat.

E tekintetben 1570-ben figyelemre méltó esemény történt. A király rendelete alapján a *magyar gabonakivitel Ausztriába teljesen vámmentessé tétetett.*²⁾ Valószínű, hogy valami inség, mely

¹⁾ N. Muz. Fol. Lat. 2223.

²⁾ 1570 ápril 25-én Prágában jelent meg a királyi rendelet, mely szerint az Ausztriába menő magyar gabonától szent Bertalan-napig vámot szedni nem szabad. A király felhívta a kamarát, utasítsa az összes harminczadokat, hogy minden gabona-szállitmányt teljesen vám- és illetékmentesen bocsássanak ki. Károly főherczeg a király megbízásából október 12-én hasonló rendeletet intézett a kamarához. Orsz. Lev. Ben. Res.

Ausztriát sújtotta, adott okot e rendszabályra, mely azonban ideiglenes, kivételes volt s nem vezetett gabonaexportunk állandó emelésére. Másrészt azonban kiviteli tilalmak is szerepelnek törvényeinkben, főleg a XVII. század elején, midőn a hosszas háborúk folyamán a belföldi termelés nagy mértékben megapadt.

Igazán nagy arányokat akkor nálunk csak a marhakereskedés és kivitel öltött. Ez tette nemzetközi forgalmunk oroszlán-részt. Ez szolgáltatta a kincstárnak a legtöbb vámjövedelmet, ez járult leginkább a nemzet vagyonának gyarapításához.

A XVI. és XVII. századi írók, kik hazánkat bejárták vagy másodkézből kapták értesítéseiket, nem győzik eléggé bámulni Magyarország gazdagságát mindenféle hasznot hajtó marhában és vadban. Browne angol orvos, ki 1670—71-ben utazta be az országot, fölemliti, hogy évenként 100.000 ökör megy innen külföldre, de — mondja — van is annyi, hogy Magyarország maga elláthatná Európa nagy részét. A marhakivitel nem is ez időben vett először lendületet, hanem jóval a mohácsi vész előtt nagyban folyt az, s különösen Bécs élelmezésében emelkedett fontos tényezővé, noha az ottani kormány, a kor általános felfogásának hódolva, sokféle korlátolással és teherrel sújtotta s magyar részről is kiviteli tilalmakkal nehezítették lendületét. Ausztriában már rég külön fejedelmi hatóság (Handgrafenamt) alakított első sorban a magyarországi marhakereskedésre való felügyelet céljából. E hivatal azon utasítás szerint, melyet 1507-ben kapott, ellenőrizte a Magyarországból felhajtott marhát s különösen a pénteki hetivásárokat, melyeken Bécsben az eladásnak meg kellett történnie. A helybeli mészárosok csak valóságos szükségletüket fedezhették. Speculatióra nem vehettek semmit, hogy a Tirólból és másfelől jövő kereskedők is rendes áron vásárolhassanak. Az eladatlan marhát Bécsből csak haza lehetett szállítani, de tovább — például Csehországba — nem. Ép úgy tiltva volt, hogy osztrák mészáros Magyarországra jöjjön s itt tegye vásárlásait. Ezen rendelkezések végrehajtására ügyelni volt a Handgraf főfeladata.¹⁾

A marhakivitel fontosságát Ausztriára és Bécsre még szembetünőbbé teszi egy másik körülmény. Zápolya János király

¹⁾ *Buchholtz*: Geschichte Ferdinands I. a VIII. kötetben.

kevéssel megválasztatása után, már az 1527 márcziusi budai országgyűlésen, törvényt (32 pont) ¹⁾ hozatott, mely a kereskedelem általános szabadságának fentartása mellett a marha- és bőrkivitel eltiltotta. E tilalom 1531-ben megújított. Azzal indokolták ugyan, hogy a tömeges kivitel a hazai marhalétszámot annyira megapasztotta, hogy sem a mezőgazdaság, sem a belföldi húsfogyasztás szükségleteinek meg nem felel. Ez azonban csak ürügy volt, mert a tilalom daczára is folytatott kivitel a marhaállomány gazdagságának elég világos bizonyítéka. János király ez intézkedéssel ellenfelét, I. Ferdinándot akarta sújtani. A politikai és katonai háborút, melyet ellene vívott, átvitte gazdasági tere s a tilalom csupán e szempontból nyeri igazi magyarázatát.

Maga I. Ferdinánd egyrészt folytonos vámnemeléseivel Magyarországon, melyek ellen az országgyűlés is felszólalt, másrészt Ausztriában tett különböző intézkedéseivel szintén sokféleképp nehezítette a marhakereskedést, melyet Hainburgon és Bruckon át igyekezett Bécsbe terelni. Elrendelte, hogy magyar kereskedőnek csak e vásárokon szabad árúját eladni, míg a tovább való szállítást vagy üzérkedést egyedül ausztriaiak végezhetik. Mint-hogy osztrák kereskedők lejártak Magyar-Óvárra és a Fertő vidékére, a király ezt megtiltotta. Elrendelte továbbá, hogy a rendes vásárokon télen reggeli 8, nyáron 9 óráig csupán osztrák mészárosok fedezhessék szükségletöket. Csak azután következtek a kereskedők. A mi eladatlan maradt, azt Ferdinánd rendelete értelmében sem volt szabad távolabb Ausztriába szállítani; azt hajtsák haza a magyarok — mondja rendelete. 1559-ben azonban a király megengedte a bécsi mészárosoknak, hogy magyar — de csupán királyi s nem török — területre mehessenek vásárolni, hol azonban csak vidéki árút vehettek, melyet a rendes vám lefizetése mellett hajthattak Bécsbe.

Egészben tehát I. Ferdinánd sem igyekezett a magyar marhakereskedést rendkívüli kedvezményekkel emelni és fejleszteni. De azért kiterjedt és jelentékeny maradt az s az e korbéli vámregistrumokban alig fordul elő egyéb, mint kivitt marháért befolyó jövedelem. A legnagyobb számmal szerepel az ökör és

¹⁾ *Fraknói*: Magyar Orsz. Eml. I.

tehén, csekélyebb mértékben a ló, a birka és a fiatal marha, 1539-ben Szempczen elvámoltatott valami 7200 ökör, 65 tehén, 95 ló. A marhakivitel természetesen az időjárás s némely gazdasági mozzanatok, minő az élelmezés könnyebb volta, szerint alakult. Télen aránylag keveset szállítottak. 1539-ben a szempczi forgalom csak május—junius hónapokban vett nagy lendületet, július—augusztus—szeptemberben átlag 4—700 darab között mozgott, októberben hirtelen felszökött 2200-ra s azután ép oly hirtelen megszűnt. Novemberben semmit, decemberben 73 dbot vámoltak el.

1540-ben a nagyszombati harminczadon következőleg alakult a forgalom. Az első évnegyed egész brutto vámbevétele valami 16 forintra ment; kivitetett 48 ökör és 32 tinó. A többi forgalom némi bor volt. Áprilisban a jövedelem már 51 forintra nőtt s 214 ökör vitetett ki. Májusban azután megindult a nagy forgalom. A jövedelem 178 frtra rúgott. Kivitetett valami 1000 ökör és 849 ló. Juniuban emelkedett a bevétel a maximumra, 252 frtra, mert mindennemű export és import-kereskedés megélénkült. Akkor kivitetett valami 700 ökör, 3 tehén, 118 juh és 520 ló. Juliusban kivitetett 467 ökör, 967 ló, 107 juh. Augusztusban 524 ökör, 1 tinó, 33 tehén s 1400 darab bőr. Szeptemberben 1194 ökör, 132 tehén és 100 ló (68 mint eladatlan visszahozatott). Októberben 909 ökör és 3382 darab bőr. Novemberben 200 juh, 6 ló és 214 ökör. Decemberben 126 ökör és valami 16 ifjabb marha vitetett ki.

Ugyanigy alakult az export 1540-ben a szempczi harminczadnál. Bevételei következőleg oszlottak meg:

I. évnegyed	16 frt 70 dr.
II. »	985 » — »
III. »	457 » 86 »
IV. »	210 » 25 »
	<hr/> 1.669 frt 81 dr.

Ez egész bevételt csaknem kizárólag a marhavám nyújtotta s minthogy a vám akkor, mint említettem, a harminczadnál egy ökör vagy ló után még csak 20 drt tett, igen természetes, hogy a kivitt marha mennyiségének tetemesnek kellett lennie. Az első évnegyedben azonban csak 36, az utolsóban valami 1097, míg a másodikban 3613, a harmadikban 3007 (közte 490 juh) különféle marha vámoltatott el.

Ugyanez évben Pozsonyban és két fiókhivatalán (Gajár—Stomfa) a forgalom következőleg alakult. Az első évnegyedben 12 fiatal marha és öt ló; a másodikban 968 ökör, 120 ló és csikó; 200 juh; a harmadikban 1559 ökör és bika, 571 juh; az utolsóban 40 ökör és 587 juh vámoltatott el.

1545-ben néhány hivatal marhaforgalma következő volt:

	II. évnegyed :	III. évnegyed :
<i>Rimaszombat</i> márcz. 20-tól	145 ökör	2548 ökör
<i>Saagh</i> május 8-tól	703 » 828 ló	4256 »
<i>Baath</i>	30 »	151 » és tehén
<i>Gutta—Selye</i>		609 » 15 ló, 45 juh.

A vámok folytonosan bő jövedelme kétségtelenné teszi, hogy a marhakivitel egyre igen élénk és jelentékeny maradt. Ezt egyes számszerű adatok is megerősítik. Így például 1561 utolsó évnegyedében a szempczi harminczadon 2694 ökör, 45 meddő tehén és egy bika vitetett ki. Általában ez a hivatal volt a pozsonyi kamara kezelése alatti csoportban — a Vág völgyi és Dunán inneni részekben — sokáig a marhakivitel fő kapuja. Ez hajtotta a legnagyobb jövedelmet, mely 1566-ban évi 35.000 frtot tett. Utána következtek ugyanekkor Nagy-Szombat valami 10.000, Galgócz és Szakolcza évi 3—4000 frt tiszta haszonnal, míg e csoport többi hivatalai a marhakereskedés szempontjából kevésbé voltak fontosak, de épen ez okból netto bevételek nem sokkal haladta meg, sőt gyakran el sem érte az évi ezer forintot.

A kivitel legfontosabb eszközlői alföldi — debreczeni, kecskeméti, kőrösi — s más árus emberek, marhakupeczek voltak, kiknek némelyike évenként néha 1000—2000 marhát is hajtott a királyi területre, hol vagy eladta, vagy tovább szállította, főleg az osztrák vagy a morva piacokra. A kereskedés sok veszélylyel, bajjal, zaklatással járt és sokszor magok a vámhivatalnokok kértek a királytól nagyobb oltalmat, több kiméletet a kereskedők számára, kik a kincstár bevételeit oly jelentékenyen gyarapítják. De nemcsak közönséges kupeczek, hanem előkelő főurak is sok marhát hajtottak ki a külföldre. Az illetők vagy bizonyos összeget kölcsön adtak a királynak s pénzüket nem kaphatták vissza, vagy pedig katonai vagy köztisztviselői fizetésökkel maradt adósuk a kincstár. Ilyenkor úgy segítettek magukon, hogy enge-

délyt kértek és nyertek a királytól bizonyos számú marha kivitelére, melynek vámja azután az ő követelésök törlesztésére fordított.

A királyok számtalan ily engedélyt adtak. Így például Serédy Gáspár 1544-ben engedélyt nyert, hogy követelései fejében 700 darab ökröt vihessen ki vámmentesen. Ugyancsak ily alapon Serédy kihajtott 1546 június 19-én Szempczen 156 ökröt, 1548 május 20-án Stomfán az alföldről 310, június 13-án ugyanott 90 ökröt, ugyanakkor Detrekőről Gajáron 100 hizott disznót, 110 közönséges disznót és 399 juhot. 1563-ban Balassa Menyhért 1000 darab marha, 1569-ben Albert bajor herceg 120 ökör vámmentes kivitelére nyert engedélyt. 1580-ban a király Kendy Gábornak 2500 rénes forintot utalványozott, még pedig akként, hogy február 1-től számitandó három év alatt ez összeg erejéig vámmentesen szállithasson ki marhát, mit meg is tett.

Az említett 1580-ban, kamarája útján, a király több ilyen engedélyt adott. Krusits Péter és örökösei engedélyt nyertek, hogy 5605 forint erejéig felerészben a nagyszombati, felerészben a galgóczi harminczadon hajthassanak ki marhát vámmentesen. Gróf Salm Gyula viszont 15.651 rénes forintot (13.415 magyar forint és 13 $\frac{1}{2}$ dénár) adott kölcsön a kincstárnak 5 $\frac{0}{10}$ kamattal. A tőke s a kamat a legközelebbi két év folyamán vámban térítettett neki vissza. A gróf ugyanis jogot nyert, hogy a szempczi, nagyszombati és galgóczi hivataloknál szabadon hajthatta a marhát. Nem készpénzt fizetett, hanem egyszerű nyugtát adott az összegről, mennyit a vám kitett. Évi 6707 magyar forint és 56 dénár erejéig volt joga az említett hivataloknál készfizetés nélkül marhát kihajtani s e jogát gyakorolta is. Így például csak a nagyszombati hivatalnál 1580 május 29-től június közepéig 67 csödör, kancza és csikó, 204 ökör, 56 fiatal marha; július 10-től augusztus 1-ig 1505 ökör és 139 fiatal marha hajtatott ki gróf Salm számlájára.

Lajos württembergi herceg 1591-ben nyert engedélyt, hogy ügynöke Henzler Mátyás által 300 darab ökröt vétessen Magyarországon s azt vámmentesen hajthassa ki. Henzler 274 darabot Partinger Mátyás pozsonyi kereskedőtől vásárolt.

Azon államok közt, melyek hússal való ellátásában Magyar-

ország már régi időkben nagy szerepet játszott, tartozott Olaszország is, melynek városaiból számos kereskedő járt nálunk, részint hogy egyszerüen speculatióra vegyen marhát s ott adja el, hol a legelőnyösebben teheti, részint hogy a vett árút kihajtsa valamelyik olasz városba. 1563-ban Josephus Mediolanus és Mezti Mihály olaszok, kassai polgárok segélyével, Moldvából szállítottak Lengyelországba valamint Bécsbe tetemes számú ökröt. Mediolanus a pozsonyi postamester jótállása mellett arra is engedélyt nyert, hogy a vámot csak akkor fizesse meg, ha szállitmányát Bécsben eladta.

Rochus Ganasa de Pergamo 1573 szeptember 15-én a királynak 700 tallér értékben olasz posztót adott el oly kikötéssel, hogy ez összeg és 8°/_o kamata fejében vámmentesen ökröt hajthasson ki Magyarországból. De minthogy egy év alatt a kellő számú ökröt ki nem vitte, engedélyt kért, hogy joga még egy évre meghosszabbittassék, mi 1575 elején meg is történt.

A tizenhatodik század utolsó tizedében a magyar marhakereskedés Olaszországba, főleg Velenczébe, igen jelentékeny volt. Olasz kereskedők nagy összegeket adtak kölcsön vagy előlegül a kincstárnak, mely azután a kiviteli vámmal egyenlített ki. Ezt tették például Bazin Lukács és Alfonz velencei kereskedők, kiknek 1597 márczius havában a velők történt leszámolás szerint még 12.188 rénes forint és 33 krajezár követelésök volt, minek folytán ez összeg erejéig az említett évre is megnyerték a marha szabad kihajtásának engedélyét.

Csakhamar azonban az olasz-magyar marhakereskedésben igen nevezetes fordulat állott be. Behozatott az *egyedárúság*, a monopolium, az úgynevezett apaldo. Ez abból állott, hogy egyes olasz emberek bizonyos díj előzetes lefizetése mellett megszerezték azon *kizárólagos* jogot, hogy egyedül ők folytathassanak Magyarországból olasz földre marhakereskedést. E kereskedés főkiviteli helye Nedelicz volt. Ott vámolták vagyis számolták el a kivitt árút és értékét s onnan a marha Stirián és Karintián át ment tovább Olaszországba. Az apaldo szervezetére s tulajdonképeni mivoltára nézve csak töredékes adatokat találtam az egykorú iratokban. A bécsi udvari kamara, Stájerország és a velencei köztársaság álltak vele némi hivatalos viszonyban. De hogy minő volt e viszony, az nem tűnik ki az eddig ismert ada-

tokból, melyek csupán némely évek kivételére sarra vetnek világot, hogy az intézmény nem Magyarország érdekében alakult és működött. Ellenkezőleg hazánkban közgazdasági és kincstári szempontból egyaránt károsnak tartották s fel is szólaltak ellene. A magyar országgyűlés már 1635-ben erélyes felterjesztéssel ¹⁾ kérte a monopol megszüntetését a királytól. A rendek kiemelik, hogy az engedély, mely a Stiria és a császári udvari kamara közötti megegyezés szerint akkor Galendi (alias Pergamoi) Mátyásnak engedélyezett s mely abból áll, hogy kizárólag neki van szabadalma az akkori Szlavonián és Horvátországon s onnan Stirián, Karintián Gradiskába és Velenczébe magyar marhát hajtani, nem csak a magyar honpolgárok jogát sérti, hanem a kincstár érdekeivel is ellenkezik. Mindkét szempontból a monopolium megszüntetését s azt követelték, hogy a *kereskedés szabadlá téessék* s bárkinek joga legyen Velenczébe marhát hajtani. Hogy Stiria és Karintia e kereskedést ne gátolhassa, a rendek azt ajánlották, hogy az Buccari kikötővárosba irányittassék, hová majd eljönnek az olasz kereskedők szükségletöket fedezni s a vámot megfizetni.

Magyarország rendei, midőn a szabad kereskedés eszméjét hirdették, valóban egyaránt az országos valamint a fiscalis érdek szószólói voltak, nem pedig korlátolt rendi előitéletek befolyása alatt álltak. Egy kiváló vámügyi tisztviselő, nyéki Rauch Dániel, kinek számtalan fenmaradt hivatalos irata azt bizonyítja, hogy korának egyik legalaposabb, sokoldalú és széles látkörű gazda-

¹⁾ Caeterum valde praejudiciosum censent Status et Ordines Regni hujus proventibus, transactionem illam Styriae provinciae cum Aulica S. Mattis Camera, quod nimirum pulsio boum omnibus indigenis interdicta sit in Croatia et Sclavonia et solum Italo cuidam Matthiae Galendi aliter Pergamias concessa, qui annuatim per Styriam et Carinthiam ad Gradistiam et illinc Venetias multa boum millia ex Hungaria expellit, id quod extraneo permitti indigenis patriae fidelibus civibus non licere molestum est Regnicolis neque Suae Matti utile. Quo circa longe commodius censent et ad proventuum Regni augmentum accommodatum, si ejusmodi quaestus omnibus permittatur et boves per Sclavoniam et Croatiam in portum Buccari et non per Styriam et Carynthiam Venetias pellantur. Ita enim fiet, ut multiplicatis qui quaestum faciunt, crescunt etiam proventus publici ac Veneti ac alii in Buccari portum debeant pro sua necessitate coempta pecora venire et regalia pro iis Suae Matti ubivis praestare. Országgyűlési felterjesztés. N. M. F. Lat. 2263.

sági szakembere volt, hasonló szellemben ítélte meg az apaldo gazdasági és pénzügyi értékét. A kamarához intézett előterjesztésében 1636-ban ¹⁾ teljesen kárhóztatólag szól az egyedárúságról s kimutatja, hogy a kamarának is hátrányára van, ha egyeseknek kiváltságokat ad s hogy a kereskedés szabadsága több jövedelmet hozna a kincstárnak. Említi azt is, hogy a harminczas évek elején Guollandro velencei kereskedő élvezte az apaldo kiváltságát s minden pár marháért 5 rénes forint vámot fizetett. 1633-ban valami 8000 darabot hajtott ki, mert a marhát igen olcsón kaphatta, minthogy az imperiumbeli passzusok be voltak rekesztve, vagyis Németországba a háború miatt nem volt kivitel. De mihelyt nálunk az árak kissé javultak, az olasz évről-évre kevesebbet vásárolt s kevesebbet hajtott ki, minek következtében a kincstári jövedelem is csökkent. Növelte a bajt az, hogy az olasz nem királyi területen eszközölte bevásárlásait, hanem Kanizsán és Szigeten, hová az alföldi marhafelhajtást terelte. Az apaldator és ügynökei azután itt kiválasztották a javát, míg a többi más vevő hiányában — mert osztrák vagy csak pozsonyi vevő e piacokon nem igen járt — eladatlan maradt.

Sem a rendek, sem e szakférfiú indokolt felszólalását nem vették figyelembe. Noha az 1635 és 1639-ki országgyűlések törvényileg kimondották a marhakereskedés szabadságát Olaszország felé, az apaldo évtizedeken át fenmaradt. Az udvari kamara, mely mindig a legnagyobb pénzzavarral küzdött, kényelmesebbnek találta az egyedárúságot, mely ha nem is sokat, de néhány ezer forintot mindenesetre hozott évenként. Ez okból a rendszer fentartatott s a negyvenes években Nobilis Dnus Carolus Miglio volt az apaldator seu negotiator quaestus boarii, mint a hivatalos iratok czimezik.

Az apaldo későbbi működését s az apaldator viszonyát legalább a pozsonyi kamarához, kellően megvilágítja az a szerződés, mely kettejük között 1655 augusztus 1-én kötöttetett. Ez Migliot apaldator provinciae Styriae simul etiam reipublicae Venetae nevezi. A szerződés, mint világosan mondja, a király parancsára kötöttetett azért, hogy jövedelme a végvárok szükségletei fedezésére fordittassék. A szerződés tárgya az ökör-

¹⁾ Jerney-gyűjtemény, XX. kötet. Kecskemét.

kivitel a nedeliczi főharminczad területén, valamint Stirián és Karintián át Olaszországba (ad partes Italiae). A szerződés maga¹⁾ kilencz pontból áll s lényeges határozatai következők:

Miglio kötelezi magát, hogy Magyarországból és kapcsolt részeiből Stirián át Velenczébe évenként legalább *ötezer* ökröt fog kiszállítani, kivéve ha háború támad, vagy kiviteli tilalom adatik ki. A kivitt ökör párjáért 4 rénes forint vámot fizet. E vámtétel azért állapított meg ily alacsonyan — 1636-ban még 5 rénes forint volt — mert rossz idők jártak s az ökör drága és kevés volt (ob respectum modernae caristiae boum et difficilioris temporis). Az évi ötezer ökörért járó vámot azonban Miglio mindenesetre meg tartozott fizetni, még pedig készpénzben és előre, a kamara számvevőségénél vagy az általa megjelölt helyen, akár hajtja ki a megszabott mennyiséget, akár nem.

A kamara viszont kötelezte magát, hogy Miglionak vagy tiszteinek minden egyes esetben menvédet (literas salvi passus) állít ki annyi ökör számára, a mennyit bejelentenek. Ez irás alapján minden harminczados köteles a szállitmányt vám- és költségmentesen átbocsátani.

Az apaldator vagy tisztei mindig előre bejelentik a harminczad-hivatalnak, a merre útjokat veszik, hány ökörre van passzusok, s az áthajtáskor a hivatal a passzus hátára rávezeti visumát. Épen úgy közlik vele a vidéken vásárolt marha mennyiségét.

Mihelyt a kamara egy ilyen passzust kiállít, Miglio tartozik a benne megjelölt ökörmennyiségért a vámot előre lefizetni s ha egy évben 5000 darabnál többet hajt ki, a többletért is vámot fizet. Egyszersmind kijelenti, hogy a jelen szerződéssel az Ausztriába vagy a német birodalom más részeibe Magyarországból irányuló marhakivitelnek, vagy a Stiriába való minden másféle kereskedésnek semmiben sem akar praejudicálni. A szerződés biztosítására a kamaránál legalább ezer császári tallér óvadékot tesz le, mely neki a szerződés lejártakor az utolsó részletnél beszámíttatik. Ha akkor kitünik, hogy nem hajtott ki évi 5000 ökröt, a hiánylatért a vámot a kamara az óvadékból fogja le.

A kamara viszont kötelezi magát, hogy semmi más apalda-

¹⁾ Az eredeti Nemz. Muzéum Fogyasztási cikkek csomaga.

torral, a ki Stirián át vagy más úton velencei és egyéb olasz területre kivitel eszközöl, szerződésre nem lép és meg nem engedi, hogy Miglio hátrányára bárki hasonló exportot folytathasson. Ha mégis akad valaki, ki Magyarországból olasz területre marhát akarna hajtani, ezt a marhát, mihelyt az apaldator vagy tisztjei följelentést tesznek, a harminczadosok vagy más hatóságok útján a kamara le fogja foglaltatni.¹⁾

Ez a szerződés a kelet napjától három évre köttetett, de a mint már évekkal azelőtt fennállott ily szerződési viszony, akképen fenmaradt az egész Miglio haláláig, mely 1664-ben vagy 1665-ben következhetett be, mert ez utóbbi évben már báró Curti Péter az apaldator, kivel 1669-ig még mindenesetre fennállott a szerződés. A szerződésre rá van vezetve az évenként kivitt ökör mennyisége is. De csak egyetlen egy olyan év van, melyben a kivitel a szerződésileg megállapított számot elérte. 1657-ben a kihajtás 5714 drbot tett, míg máskor jóval elmaradt az ötezer mögött.

De nincs kizárva az sem, hogy a kimutatás nem teljes. Ezt sejteti azon körülmény, hogy már 1650-nel kezdődik, mikor még az említett szerződés nem is létezett. Ekkor 1500 darab ökör van kivitelkép kimutatva. A következő négy évről nincs semmi. A szerződés megkötésének évében 1655-ben 3500, 1656-ban csak 1500, 1657-ben már 5714, 1658 és 59 ben évenként 3500, 1660-ban 3000, 1661-ben csak 2000, 1662-ben 3984, 1663-ban 4429 ökör van mint kivitt árú az okmányra jegyezve. Ez év deczember 31-én a szerződés lejárt, de a következő öt évre ismét megújított. 1664-ben azonban az apaldo a háború miatt egészen

¹⁾ A szerződés 8. pontjának ide vonatkozó részében mondja a kamara: neque ulli permittimus, ut in praejudicium hujus quaestus dicti domini Miglio aliquem quaestum boum ex Hungaria versus ditionem Venetam et partes Italiae exerceant; quinimo siquam tales invenirentur, eorundem boves ubicunque in ditione Hungarica reperti fuerint, per Tricesimatores aliosque officiales Regios, quin etiam magistratus locorum, ubi deprehensi fuerint, contrabandari et confiscari curavimus. Imo etiam concedimus, committimusque, ut vigore hujus contractus ad instantiam ipsius apaldatoris vel hominum suorum debeant et teneantur officiales huic Camerae subjecti sicubi similes boves deprehenderint, arestare et confiscari facere.

szünetelhetett, mert kivétel ez évből nincs feltüntetve. 1665-ben ismét 2592 ökör van kimutatva, míg a többi évekről nincs adat. 1668 végén a szerződés lejárt s a leszámolásakor kitünt, hogy az apaldatornak 2508 magyar forintja és 20 dénárja járt volna ki a kamarától, mely megengedte Curti bárónak, hogy a következő évben ez összeg erejéig marhát vihessen ki. E czimen 1669-ben csakugyan 1255 darab ökör hajtatott ki. Hogy az apaldo a későbbi években is fenmaradt, arra ez ideig még nem találtam adatot.

Már fentebb láttuk, hogy azok sorában, kik tevékeny részt vettek a marhaexport eszközésében, előkelő főurak, kik magas rangú nyilvános és katonai állásokat foglaltak el, szintén tevékeny részt vettek. De részt vett akkor a kereskedésben az uralkodó osztályok minden eleme, a mennyiben módja volt hozzá, s minden jel azt mutatja, hogy a közszellem akkor nem tekintette dehonestálónak, nyilvános állásával ellenkezőnek, ha a nemes úr kereskedéssel foglalkozott. A mohácsi vész előtt, a királyi hatalom teljes tehetetlensége korában, a nemesség törvényileg biztosította magának a kiváltságot, hogy minden egyes tagja bármely harminczadtól mentesen folytathasson ki- és beviteli kereskedést. A mohácsi vész után ez a jog, mely a király vámjövédelmét rendkívüli mértékben megapasztotta volna, megszűnt ugyan s 1548 után még a naszádosoktól is megvonták vagy megváltották e jogot, melylyel addig a kincstár kárára nagyban éltek. De a nemesség mégis megtartotta azt a szabadalmat, hogy a saját házi szükségletei után semmiféle vámot ne kelljen fizetnie.

E jog pedig számtalan visszaélésre adott alkalmat s alig van országgyűlés, mely a belőle folyó bajokkal nem foglalkozott s el nem tiltotta volna, hogy a nemesség az említett kiváltság leple alatt formalis kereskedést vagy csempésztést folytasson. Néha ez a harminczadosokkal egyetértésben történt, mert a királyi hatalom minden igyekezete sem tudta a vámhivatalnokai karból a corruptiót kizárni. Ezrekre és ezrekre mentek a károk, melyeket a kincstár, a hivatalnokok bűnös üzelvei következtében, szenvedett s melyek számos elfogatásra, hosszú perekre¹⁾ adtak alkalmat.

¹⁾ A vámsikkasztások számos esetét felsorolom I. Ferdinánd idejéből idézett pénzügytörténeti munkámban.

Az ilyen visszaélések egy része az említett nemesi szabadság takarója alatt folyt, mint számtalan törvényünk említi. De folyt közönséges csempészet is. 1576-ban a császári kamara Ausztriában két magyar alattvalót, Weber Miklóst és Német Kristófot, fogatott el mint csempészeket Közép-Pulyáról. Kihallgatásukkor kimerítő vallomást tettek s elmondották, hogy főleg a nemesek igen sok marhát csempésznek; Pulyából Höflányba s onnan az erdőkön s a kertek mellett tovább hajtják. Schwechatban és Badenben laktak a kereskedők és mészárosok, kiknek tudtával ez történt s kik a marhát megvették. A csempész-bandának egyik tagja egy harminczados volt.¹⁾

Egyébiránt rendes kereskedéssel is sok nemes ember foglalkozott, főleg az egytelkes, a szegény nemesség. Így például Rete faluról, Szempcz közelében, egy 1560-ki jelentés azt mondja, hogy csupa nemesek lakják, kik majdnem mind marhakereskedéssel foglalkoznak. Mikor a jelentés készítői a faluban jártak, a legtöbben épen az ebersdorfi vásáron időztek. Utóbb a végvárbeli szolgálatban levő, megtelepedett nemesek, például Győrben, főleg kereskedésből tartották fenn magokat. Tokaj vidékén pedig a nemesek élénken folytatták a sókereskedést.

Ugyancsak a nemesség javában részt vett a borkereskedésben is. A magyar bor világhirnek örvendett már a XVI. században s a nemzetközi piacon keresett árúcikk volt, mely évről-évre tekintélyes összeggel gyarapította egyrészt a kincstár, másrészt a nemzet jövedelmeit. Csakhogy a borkereskedés a legtöbbet szenvedett a kornak nagyon sajátos vámpolitikája s általában a kereskedelmi életről táplált különös felfogása alatt. A szomszédos államok nemcsak súlyos vámot szedtek a magyar bor után, de sokszor teljesen betiltották az importot vagy legalább azt, hogy saját alattvalóik Magyarországra jöjjenek bort vásárolni. Erre azután magyar részről is represszáliák történtek s nemcsak behozatali, hanem kiviteli tilalom is adatott ki.

A kor felfogása igen világosan tükröződik vissza egy kiváló pénzügyi köztisztviselő, Torda Zsigmond, a felsőmagyarországi jövedelmek kezelője, különben becses és terjedelmes 1558-ki en-

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus III. sor. 10. csomag.

lékiratában.¹⁾ Torda épen hazai kereskedelmünk érdekében azt tanácsolta, hogy Felső-Magyarországra nézve a király a legszigorúbb rendelettel tiltsa meg, hogy nemes, polgár vagy paraszt Lengyelországba bort, gabonát, érczet, rezet, rézedényt, vitriolt exportáljon. A ki ez ellen vét, annak egész szállitmánya lefoglaltassék. Torda e tilalmat nem azért ajánlotta, hogy a magyar-lengyel kereskedelmi forgalom megszakittassék. Ellenkezőleg annak nagyobb lendületét remélte tőle s bőven ki is fejtette, hogy a tilalomból három nagy előny és haszon háramlik a lakosságra, valamint a kincstárra. Az első az, hogy a lengyelek eljönnek hozzánk s a hely színén veszik meg azon czikkeket, melyekre szükségök van, a mi a magyar termelőre és kereskedőre jobb, mert mentve van a külföldi hatóságok zaklatásaitól. A második előny az, hogy a kincstár jövedelme gyarapszik, mert a lengyelek mindenféle vámot és harminczadot meg kötelesek fizetni, míg például szabad királyi városaink polgárai, kiváltságaik alapján, vámmentesen üzhetik a kivitelt. Végül Torda mint harmadik előnyt főlemlité, hogy a vám kijátszására folyó üzelmek meg fognak szünni. Elmondja, hogy ez irányban hazai és külföldi kereskedők gyakran egy kézre dolgoznak s az egyik Magyar-, a másik Lengyelországban él vissza kiváltságaival. Ez okozta, hogy a lengyel állam már megtiltotta a maga alattvalóinak, hogy vásárolni hozzánk jöjjenek. A magyarok kénytelenek Lengyelországba kimenni, hogy árúikat eladják. Ott azonban mindenféle adóval és illetékkal sújtják őket, miből nagy haszna van a lengyel kincstárnak.

E bajon tehát Torda úgy ohajtott segíteni, hogy a magyar kereskedőknek is meg akarta tiltani a kimenetelt Lengyelországba. Ez okoskodás teljesen megfelelt ama kor kereskedelmi-politikai felfogásának. Torda csak azt ajánlotta, a mit más államok tettek s a mit akkor Lengyelország már elrendelt velünk szemben. A Torda által hangoztatott eszmék, legalább a borra nézve, átmentek az 1588: XV. tv.-czikkbe, mely kimondotta, hogy magyar alattvalónak Lengyelországba bort kivinni nem szabad.

Ily körülmények közt tehát a kereskedés, a közlekedési s

¹⁾ Orsz. Lev. A kamarához int. lev. 1560--69.

a politikai viszonyokból folyó nehézségeken kívül, számtalan mesterséges akadálylyal küzködött, melyek bénítólag hatottak egész kivitelünkre. Mindazonáltal a bor, főleg a felsőmagyarországi harminczadhivatalok kimutatásaiban, elég jelentékeny helyet foglal el. Egy nagy hordó bor rendszeren 2 forint kiviteli vámot fizetett.

A kivitel tényleges mennyiségének megvilágítására fölemlítek egy pár számbeli adatot. 1572, utolsó évnegyedében Lengyelországba kiszállítottak, illetve e célra elvámoltak: ¹⁾

Varannón	415	nagy hordót és	5	kis hordót (vascula)
Sztropkón	77	»	»	
Bártfán	67	»	»	
Homonnán	785	»	»	» 11 »

Összesen 1354 nagy hordót és 15 kis hordót.

Rákóczy Zsigmond 1588-ban kivitt, illetve elvámolt Kassán 215, Munkácson 100, Varannón 191, Ónodon 23, összesen 529 hordó bort.¹⁾

Igen érdekes adatok maradtak fenn az országos levéltár dúsgazdag gyűjteményeiben az egyes borvidékek borterméséről. A levéltár nagyszámú dézsmacsomagai erre nézve véghetetlenül sok anyagot nyújtanak, melyek azonban, fájdalom, mindez ideig még nem találták meg feldolgozóikat. Ezuttal csak a híres Hegyalja bortermésének ismertetésére idézem az 1591—96-dik évekből a következő adatokat. Tizedben vagy dézsmában befolyt hordó bor:

	1591	1592	1593	1594	1595	1596
Tarcalon	137	94	82 ^{1/2}	248	69	132
Kereszturon	63	89	53	112 ^{1/2}	42	87
Tokajon	49	28 ^{1/2}	12	66	19	52
	249	211 ^{1/2}	147 ^{1/2}	426 ^{1/2}	130	271

Ez évenként egy-egy tizedrészét teszi az egész dézsmaköteles termésnek, mely tehát a legjobb évben valami 4265, a legrosszabb évben 1300 hordót tehetett.

Az 1609: XLIII. tv.-czikk az idézett 1588-ki törvény tilalmát, mely egyedül Lengyelországra szól, általánosította s kimondotta, hogy magyar alattvalónak a külföld egy országába sem szabad bort kivinni. Azt azonban megengedte, hogy idegen keres-

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 2.

²⁾ Orsz. Lev. Szatmár megye Dézsmacsomaga, I.

kedők hozzánk jöjjenek vásárolni. Csakhogy a tilalom hatása egészen más volt, mint félszázaddal ezelőtt Torda Zsigmond s általában a kiviteli tilalmak barátai várták. A kereskedés teljesen megszűnt, a lakosság súlyosan károsult, a kincstár jelentékeny jövedelemtől esett el s a nádor, gróf Thurzó György, közigazgatási úton, saját hatalomtelje alapján, kényszerült 1610 április 21-én ¹⁾ a tilalmazó törvényt hatályon kívül helyezni s a borkivitel, a törvényes harminczad lefizetése mellett, magyar és lengyel alattvalónak egyaránt megengedni.

Ez alapon azután újra megindult a borkivitel Lengyelországba, ámbar később az 1609-ki törvény megint csak megújított. A bornál is gyakran megtörtént az, mi a marhakivitelnél. A kincstár egyes hitelezői akként elégítették ki, hogy követelésök fejében bizonyos mennyiségű bort szállíthattak külföldre, a vámnak készpénzben való lefizetése nélkül. Így Tamássy Antal 1634 nyarán 600 frtot kölcsönzött a király szükségleteire.

¹⁾ A nagyérdekű rendelet — N. M. Fol. Hung. 512 — Sáros vármehez van intézve s így szól: Minthogy a borok kivitelének tilalmából bizonyos fogyatkozásokat és az ország jövedelmében is nem kicsiny diminutiót orialni animadvertálunk innen, kiváltképen hogy a lengyeleknek a borkivitelére való ide kijövetelek ott benn interdicáltatott. Így ha bevinni szabad nem volna a bort és a lengyel sem jönne ki, mind az ország közönségesen s mind pedig az ő felsége jövedelme megfogyatkoznék. Annak okáért mind az országnak ebből következő közönséges hasznát s mind pedig az ő felsége jövedelmének öregbülését meggondolván, noha az Articulusokban publice lett az interdictio, mindazonáltal e nyilvánvaló hasznos okokból autoritate nostra palatinali azt rendeltük és végeztük, hogy a dato praesentium a bornak Lengyelországba való kivitele mind uraknak, nemeseknek, polgároknak és minden egyéb rendeknek megengedtéssék, a mint hogy meg is engedték és engedjük vigore praesentium: De olyan okkal, hogy mind úr, mind nemes ember, mind polgár s minden egyéb rend, akár maga szőleiben termett majorság-borait, akár pedig pénzen vett vagy ajándékon adatott legyen az, kit bevinne avagy bevitetne eladni, generaliter mindenféle boroktól az ő felsége harminczadját megadja és úgy vihesse be, de nem különben. Mindazonáltal ez ellene nem állván, a lengyelnek is szabad legyen bejönni és valahol az országban akarja, ott venni borokat az ország végezeti szerint. A ki pedig az ő felsége harminczadját meg nem akarná adni, kivinni az olyannak ne engedtéssék, akár micsoda rendbeli ember legyen ez országban, hanem eo casu az Articulus de inhibitione Educationis vinorum megtartassék. Datum Cassoviae, 21 aprilis 1610 stb. Comes Georgius Thurzó.

A szepesi kamara engedélyt adott neki, hogy Tokajból negyven hordó bort, egyszerü nyugta mellett, vitethessen ki Lengyelországba.

Az 1637—41-ki években a felsőmagyarországi harminczadoknál Lengyelországba következő volt a borexport: ¹⁾

	1637	1638	1639	1640	1641		
Lőcse	326	320	293	279	363	összesen	1581 hordó
Kisszeben-Palocsa	60	289	300	292	239	»	1180 »
Kassa	3054	3205	2155	2022	1882	»	12318 »
Ungvár	195	258	201	180	279	»	1113 »
Tokaj	948	2185	1644	1488	1134	»	7329 »
Homonna	3691	2570	2151	3145	3307	»	14864 » és 76 kis hordó
Bártfa	781	888	1191	1006	1209	»	5075 hordó
Sztropkó	65	140	63	223	353	»	844 »
Eperjes	2455	4022	2831	2319	2084	»	13711 »
Varannó	1457	836	1180	412	1065	»	4955 » és 55 kis hordó

A Lengyelországba szállított bor azonban nem csupán felsőmagyarországi termés volt. Az akkori Alsó-Magyarországból, a Dunán túli és inneni vármegyékből is szállítottak oda bort, mert ott legkönnyebben el lehetett adni. Így például Vitnyédi István 1661-ben Sopron vidékéről, hol, a mint mondja, azon évben kevés bor termett s így drágább lett, 3000 cseber bort akart gróf Thököly Istvánnak 5—5 tallérjával adni. A bor Locsmányon volt; honnan az eladó a Dunáig akarta saját költségén szállítani. Vitnyédy szerint Thököly a bort a lengyeleknek könnyen eladhatja itczéjét hat polturán s így csebréért tizenkét forintot kapna.²⁾

A felföldre a magyar bor azért igyekezett eljutni, mert Ausztria felé a kivitel még nagyobb nehézségekbe ütközött. Az alsó-ausztriai és a stájer rendek már a XVI. században egyszerüen megtiltották a magyar bor behozatalát. Visszatorlásul a magyar országgyűlés az 1567: XLII. tv.-czikkben kissé homályosan tartott borbehozatali tilalmat adott ki, melyet az 1588: XV. t.-cz. 3. szakasza már világosan fogalmazott. Kimondotta, hogy mindaddig, míg Ausztria és Stiria a magyar bor bevitelét

¹⁾ Orsz. Lev. A kam. int. lev. F) csomag.

²⁾ Számításaiból az tűnik ki, hogy egy cseber = 200 iteze, hogy továbbá 3 cseber = 4 akó s így egy akó 150 iteze.

meg nem engedi, onnan sem szabad a magyar korona egész területére bort beszállítani. Ellenben a már egyszer idézett 1609: XLIII. tv.-cikk nem megy ily messzire s csak azt mondja, hogy magyar alattvalónak nem szabad sem Lengyelországba, sem Ausztriába bort kivinni. De ez a rendelkezés is csak bajt okozott s, mint említettem, Lengyelország irányában hamar felfüggesztetett.

Kétségkívül ugyanez történt Ausztriával szemben is. De mikor a tilalom fennállt, a királyi hatalom teljes erővel igyekezett neki érvényt szerezni. A bécsi kamara, mely a Dunán túli harminczadcsoporthoz kezelte, eleinte az ausztriai bor behozatalát elő akarta ugyan mozdítani, mert az 1549-ki vámtarifában a hozzánk importált borra csak félannyi vámot vetett, mint a tőlünk exportáltra. De más jelek azt bizonyítják, hogy maga a királyi hatalom, az osztrák és magyar rendek közötti borvámháborúban pártatlan maradt s egyszerűen arra szorított, hogy a két fél által hozott törvényeket az illető területen végrehajtsa. Így például Ernő főherceg, a király nevében, Bécsből, 1587 június 10-én a pozsonyi főharminczadoshoz rendeletet ¹⁾ intézett, melyben elmondja, hogy a főurak, továbbá Pozsony, Sopron és Nagyszombat városok, valamint a Szent-György, Bazin, Dévény, Récse, Jókő és Vereskő várakhoz tartozó községek panaszt emeltek nála, hogy az ország törvényeinek és a királynak ismételt tilalma daczára idegen bor szállittatik be Magyarországra. A főherceg tehát elrendeli, hogy minden ilyen bort, akár vizen, akár szárazon hozatik be, kivéve azt, mely nem üzérkedési célból, hanem a győri és komáromi helyőrség számára küldetik, hivatalból lefoglalják.

De a vámháboru daczára egyes hazai bortermelő helyeink minduntalan szereztek kiváltságot külföldre kiszállíthatni borikat, ha nem is épen Ausztriába, de legalább Ausztrián át cseh vagy morva földre. Szokolcza városa 1581. és 1582-ben bortermésének egész fölöslegét külföldre adta el. Valami nagy azonban ez nem lehetett, mert harminczad fejében egy-egy évre mindig csak ötven forint átalányt fizetett az egész eladott mennyiségért. Általában az eddig ismert adatokból nem tűnik ki,

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus III. sor 5. esemag.

hogy a magyar borkivitel nyugat felé elérte volna azt a szintvonalat, mint Lengyelország felé.

Volt azonban a magyar bornak egy állandó vevője, ki, ha nem is sokat, de évről-évre megvette a termés javát és pedig Alsó- és Felső-Magyarországban egyaránt. Ez a király és az udvar volt. Már I. Ferdinánd alatt kezdődnek a vásárlások s végig kísérik a századokat. A töméntelen ide vonatkozó adatból közlök egyet-mást, mert ez apróságok szintén jellemzik a régi viszonyokat, az üzleti, sőt közművelődési állapotokat. 1556-ban a fel-földről 12 hordó bor küldetett Kassáról Bécsbe s csupán a szállítási költség 160 frtra rugott. 1557-ben tizenegy hordó hegyaljai bor ment oda. A számadás főtételei következők:

Vételár	190	frt	—	dr
Kassára szállítása a Hegyaljáról	9	>	48	>
Feltöltése	27	>	—	>
A bornak Bécsbe s az onnan hozott tárgyak Kassára szállítása	233	>	50	>
	<hr/>			
	459	frt	98	dr

1566-ban Mágócsy Gáspár egri főkapitány 20 hordó bort küldött Bécsbe. Szentgyörgy városának az udvar állandó vevője volt évtizedeken át. 1577-ben 280 $\frac{1}{2}$ urna bort vettek tőle à 2 frt 40 dr s a bor szállítási költsége Fartasig 146 frt 89 drt tett. 1582-ben Ernő, Mátyás és Miksa főherczegek számára vett borért 406 frt 80 dr, 1583-ban a király és az említett főherczegek számára 1,288 frt 45 dr (az utóbbi összegből 252 frt 72 dr szállítási költség volt), 1586-ban 638 frt 36 drt, 1594-ben 2,868 frt 58 drt fizetett a kamara. Minő jelentékeny vevője volt Szentgyörgynek az udvar, azt mutatja azon tíz évre terjedő s 1604-ben készült leszámolás, mely a város és a kamara közt történt s valószínűleg nem is a vásárolt bor egész értékét tünteti föl. A leszámolás szerint a városnak járt:

1594-ből	885	frt	50	dr.
1595 >	1,053	>	02	>
1596 >	—	>	—	>
1597 >	588	>	21	>
1598 >	185	>	05	>
1599 >	505	>	93	>
1600-ban semmit sem vásároltak.				
1601-ben	838	>	88	>
1602 >	2,288	>	77	>
1603-ban	1,113	>	44	>
	<hr/>			
Összesen	8,359	frt	26	dr.

Ez összegből 1604-ig törlesztetett 3,281 frt 66 dr s maradt a városnak követelése 5,077 frt 58 dr. Az ily követeléseket a kamara, melynek közegei által a borvásárlás rendesen történni s az elszámolás eszközöltetni szokott, részint a közjövedelmekből készpénzben törlesztette, de még inkább úgy, hogy ha az eladó város volt, követelését az adóba — taxa és census — beszámította.

Épen oly állandó és számot tevő vevője volt az udvar Sopron városának, melytől 1579—82-ben vásárolt:

1579-ben 140	urna	.	660 frt — dr	értékben
1580-ban 345 ^{1/4}	»	.	1,498 » 62 »	»
1581-ben 325 ^{3/4}	»	.	1,176 » 56 »	»
1582 » 292	»	.	982 » 10 »	»
Összesen			.	4,217 frt 28 dr.

Ez összeget a város 1582-ki adójába tudták be készpénz fizetésül. 1592-ben a király asztalára Soprontól 184^{1/2} soproni urna ö-bort, Mátyás főherczegnek 48^{1/2} urnát vettek à 5^{1/2} forinton. A költség közt szerepel minden urna után 1 bécsi pénz Visirgeld (visirer = mensurator, qui vasa lignis roboravit) ugyanannyi Spatt vagy Spanngeld s végül ugyanannyi Vassziehergeld (extractores a cellario, Vasszieher), továbbá az elszállítás költsége 64 frt 14 dr, összesen 1,350 frt 34 dr.

1598-ban a mult évben a király és Miksa főherczeg asztalára szállított borért Sopron a kamarától 1,233 frt 66 drt kapott

A városok azonban úgy látszik nem épen szivesen üzérkedtek az udvarral s sokszor nehezen ment, hogy küldötteivel üzletet kötöttek. Néha a fizetés módozatai nem elégitették ki őket, de leginkább az árat, melyet a király emberei kínáltak, keveselték. 1627-ben például Sopronnal hosszas alkudozások folytak 200 urna bor eladása iránt. A város csak nehezen egyezett bele, hogy 100 urnát ad. Végre deczember elején Waltiehr Márkus és Kölbel János a kamara ajánló leveleivel ellátva megjelentek Sopronban, hogy a száz urnát kiválasszák, s ha csak lehet, még százat vegyenek. Hosszas tárgyalás és idővesztegetés után végre a tanács, hogy — mint mondá — bebizonyítsa a király iránti hűségét, beleegyezett, hogy 150 urnát fog adni s kóstolni vitte az udvari embereket három pinczébe. Az első a város pinczéje volt, hol négy hordót (à 13^{1/4}, 13^{3/4}, 13^{3/4} és 17 soproni urna), a második a kórház pinczéje, hol 5 hordót (à 15^{1/4}, 15,

15¹/₂ és 15¹/₂ urna) s végül az eklezsia pinczéje, hol 2 hordót (à 17¹/₂ és 5³/₄ urna), összesen 11 hordót 152¹/₂ urnával szemeltek ki. Az elszállítás azonban sok nehézséggel járt. Az utak oly rosszak voltak, hogy jó pénzen sem lehetett fuvarost kapni, mert a lovak nagyon ki voltak merülve.

1642-ben a király leirt a kamarához, küldjön bécsi pinczéjébe 20 urna soproni és tokaji bort. Erre a kamara felhivta Sopront, válasszon ki 20 urna kitünő bort, küldje Bécsbe s árát számítsa be a taksába. 1648-ban Laminith György udvari főpinczester járt a kamara ajánlatával Sopronban, hogy 200 urna bort vegyen. Ki is választott a város pinczéjében 100 urnát. A bor a legkitünőbb minőségű levén a város egy urnáért 4¹/₂ tallért kért, de a kamara ez árát sokalta s ugy látszik ekkor üzlet nem létesült. Ellenben 1649. január havában a királyi udvar országgyűlési szükségleteire a kamara Schandorfer Kristóftól Pozsonyban 200 urna ó-bort vett à 5 frt.

De azért Sopronnal sem szakadt meg az üzleti összeköttetés. 1659-ben Spolleisen udvari tiszt 140 urna legkitünőbb bort vett à 6 tallér (9 frt). 1665-ben a kamara 100 urna jó bort rendelt meg. 1671-ben a kereszturi pinczékből 150, 1678-ban 140 urna legjobb bort vett. De hogy más években is szállított bor innen az udvar részére, azt töméntelen adat bizonyítja.

Épen ugy folyt szakadatlanul az egész XVII. században is az udvar számára való borszállítás a Hegyaljáról. Így például 1611. május havában Kassán a kamara 45 nagy és két kis hordó igen jó minőségű (praestantiorum, generosiorum) bort vett. Az ár ekkor mindig 3 hordó száz forint. Ehhez járultak a költségek: egy-egy hordónak a pinczéből való felhuzása à 6 dr = 2 frt 70 dr; a két hivatalnoknak, ki a bort Bécsbe kísérte, 40 frt, a pinternek 4 frt, fuvarbér Kassáról Bécsbe 345 frt, összesen a vételárral 1,925 frt.

A következő évben Mészáros Tamás kassai főbirótól vett a kamara a királyi asztal számára 22 hordó (praestantiorum) hordó bort, egyenkint à 29¹/₂ frt. Vett további 9 hordót (vini selectioris) à 28 és 7 hordót à 23 frt, végül 3 hordó finomabbat (generosioris) à 29 frt s a 41 hordó Bécsbe szállítása 326 frt 52 drt igényelt. 1668-ban Korocz György borait Tokajban vették meg az udvar számára.

A borüzletben is nagyban folyt a csempészás és pedig a kivitel s a behozatal terén egyaránt. Így például 1658. április havában hosszú előnyomozás után Majláth Miklós, a királyi jogügyek igazgatója pert indított egy Pozsony megyei Zavoda, Szent-János és a szomszédos falvakban lakó hatvan tagu csempészbanda ellen. Az illetők gróf Tarnovszky és Teuffel Erzsébet zselérei voltak. Azzal vádoltattak, hogy 1653-tól 1656. Szent-György napjáig valami 15,000 frt értékű ökröt, lovat s »egyéb kereskedésre való ingó marhát« vittek ki az országból a Pozsony vármegyei passzusokon s a Morva vizén, viszont Alsó-Ausztriából négyezer akó bornál többet csempészttek be s így roppantul magkárosították a kincstárt. ¹⁾ Ama védelemből, melyben földesuraik a bűnösöket részesítették, az a gyanu támadhat, hogy ez utóbbiak uraik tudomásával s talán hasznára üzték a csempészetet, mert alig valószínű, hogy máskülönben éveken át és pedig oly nagy értékben folytathatták volna észrevétlenül.

Mielőtt fejtegetéseimet befejezem, még néhány adatot közlök a régi üzleti és kereskedelmi viszonyok jellemzésére. A debreczeni marhakupeczeket, legalább azon kivételes időközöket kivéve, midőn a város a király területéhez tartozott, itt nem igen szerették s sokfélekép igyekeztek nekik a marhakereskedést megnehezíteni. Különös eset történt velök 1568-ban. A király február 3-án meghagyta a szepesi kamarának, hogy »bizonyos okokból« (certas ob causas cives Debrecenienses ubicumque in ditionibus nostris deprehensi fuerint, detenire et unacum mercibus suis arrestare) mindazon debreczeni polgárokat, kik királyi területen tartózkodnak, elfogassa s áruikat foglaltassa le. A rendelet végrehajtásával a harminczadosok bizattak meg, kik kötelesek voltak a foglyokat haladéktalanul a királyhoz küldeni.²⁾

Mi adott e sujtó intézkedésre okot s hogyan hajtatott végre, az az általam használt actákból nem világlik ki. Csak az bizonyos, hogy az illetőket nem adósság miatt tartóztatták le. Isme-

¹⁾ A panaszlevél Pozsonyvármegye egy szolgabirójához van intézve ki felhívta a földesurakat, tüzzenek ki az ügy tárgyalására határidőt. Erre hosszadalmas levelezés folyt a szolgabiró közvetítésével a földes urak és Majláth közt. Az eredményről nincs tudósítás. Az iratok Jerney-gyűjtemény VII. kötet, Kecskemét.

²⁾ A rendelet Orsz. Lev. Ben. Res ad Cam. Sepus.

retes ugyanis azon középkori, Európaszerte s így hazánkban is divó szokás, hogy, ha valamely város polgára adósa maradt egy idegen embernek, a hitelező, ha tehetett, az illető város azon polgárán szerzett elégtételt, a kit a véletlen épen utjába hozott. Noha a retorsio ezen neme ellen az egyes városok privilegiumokat szereztek magoknak s sokféleképp kiadatott a biztosítás, hogy mindenki csak saját magáért szavatossá s mások adósságáért senkit elfogni vagy vagyonában károsítani nem szabad, a tilalommal a hatalmasok nálunk sem sokat törődtek. Fordultak efféle esetek elő hazánkban is mindenkor. Érdekes e tekintetben a trencsényi harminczados egy 1652. okt. 2-án a kamarához intézett panaszos levele. ¹⁾ Elmondja, hogy az elmúlt szent Iván napján a szeredi sokadalomban Lóránt Péter uram, kinek gróf Magno uramon valami követelése volt, valamennyi morvai embertől, kiket ottan kaphatott, posztójokat, a kik pedig árujokat már eladták, pénzüket lefoglalta, némelyeket pedig személyökben két egész hónapig a várban fogva tartotta.

Az eset a morvai kereskedők közt olyan rémületet keltett, hogy sokáig nem mertek a határszéli magyar vásárookra eljönni. Ezzel pedig a kincstár károsult, mert például csupán Trencsényben évnegyedenként 3--400 frttal apadt a vámbevétel. A szent Jakab- és Karácsony napi vásárokat Nagy-Szombatban már igen kevés morva kereskedő látogatta s a ki eljött, az igazolványait más emberek nevére iratta. Csakhogy ezzel nem segítettek magukon, mert így sem maradhattak békén s Loránt Nagy-Szombatban is többeket arrestáltatott.

Az ilyen esetek annál súlyosabban érhatték a forgalmat, mert a hazai kereskedelem az időben különben is igen kedvezőtlen helyzetben szinylődött. »A mi a kereskedés dolgát illeti — írja Bélaváry Miklós kamarás 1656. szept. 4-én Eperjesről a pozsonyi kamarának — nem látom jobbulását, mert ha szintén bevihetnek is, *oly megszűkült állapottal vannak a magyarországi kereskedők*, hogy csak a harminczadnak letételére is elégtelenek.« E szavakban, melyek számtalan tényben nyernek megerősítést, — mert az ez időbeli harminczadjövedelem a tarifaeemelések s a pénz értékének általános hanyatlása daczára is elmaradt az előző

¹⁾ N. Muz. F. Hung. 513.

évtizedek eredménye mellett -- a kor egész gazdasági képe tükröződik vissza. A török háborúk hatásai számban és vagyonban annyira megapasztották a magyarságot, hogy régi gazdasági és kereskedelmi positióját sem volt képes többé megtartani. Anyagi erejének csökkenése pedig természetesen maga után vonta politikai befolyásának hanyatlását, mi csakhamar nagyon gyászos eredményekre, az 1670-ik évvel kezdődő hosszas belmozgalmakra és alkotmányküzdelmekre vezetett.
